

JEVREJI U SREDNJOVEKOVNOM KOTORU?

U Rukopisnom odeljenju Biblioteke Ruske akademije nauka u Sankt Peterburgu, čuva se jedna rukopisna knjiga pod nazivom *Evangeliarium seu lectionarium* (signatura F 200), koja potiče iz Kotora.¹ Zbog raznovrsne sadržine, ovaj spomenik bi pravilnije bilo nazvati Katorski zbornik. Knjiga je veoma stara. Na osnovu zabeleženih muzičkih nota, ustanovljeno je da je mogla nastati krajem XI ili početkom XII veka. Njen značaj je, pored ostalog, u tome što se na slobodnim listovima i na marginama nalaze zapisani dokumenti od velikog značaja za istoriju Kotora između 1124. i 1255. godine.

Među spomenutim dokumentima, našu pažnju ovom prilikom privlače dva teksta. Prvi je Odluka gradskog veća u Kotoru, doneta u januaru 1186.² To je poznati dokument, do sada više puta izdavan, važan za istoriju srpske srednjovekovne države zato što se iz njega pouzdano saznaje da je srpski veliki župan, Stefan Nemanja, u to vreme sigurno ovladao i Kotorom. Taj tekst je objavljivan i komentarisano u jugoslovenskoj historiografiji po jednom prepisu sa početka XVIII veka (Arhiv Jugoslavenske, danas Hrvatske, akademije znanosti i umjetnosti, sign. II b 21, s. 308). Prilikom upoređivanja prethodnih izdanja sa fotografijama spomenutog starog prepisa pokazala se, pored ostalog, i razlika u čitanju, koja menja smisao dela odluke. Naime, jedan deo rečenice pisane na latinskom jeziku do sada se čitao: *seruus qui habet iubbatum*, što nije ispravno, jer se na snimku jasno može pročitati: *seruus qui habet sabbatum*. Logično se može pretpostaviti da "rob koji drži subotu", u stvari, praznuje šabat. Ako je ovo tumačenje tačno, onda bi se moglo smatrati da se pred nama nalazi najstariji pomen Jevreja u državi Stefana Nemanje i njegovih naslednika.

U prilog ovom shvatanju mogao bi da govori i drugi tekst Katorskog zbornika, koji predstavlja ugovor o zakupu nekog vinograda u Dumidrani (danas lokalitet u Tivtu), zato što se u njemu spominje žena po imenu *Judea*. Dokument nije datiran, ali se može pretpostaviti da je nastao između 1202. i 1215. godine, jer se nalazi na jednoj strani između dva zapisa čiji su datumi određeni. S obzirom na činjenicu da je dokument veoma star (skoro osam vekova), kao i da do danas nije bio poznat, biće zanimljivo da se na ovom mestu objavi u celini sa prevodom na savremeni srpski jezik.

.+ Ego Symon Velcace cum consensu et uoluntate uxoris mee Judee mittimus in redditu uineam nostram de Dumidrana, quam emimus ab uxore prioris Triphonis, ut omni anno ipsam uineam tribuat .I. perperum clericis de capitulo Sancti Triphonis pro animabus nostris et pro

1 L. Kiseleva, Latinskie rukopisi Biblioteki Akademii nauk SSSR, Leningrad 1978, 63-65. D. Sindik, Pontifikal Katorske biskupije u Lenjingradu, Istorijski časopis XXXI (1984), 53-66.

2 T. Smičiklas, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije, II (1904) 1926, 2.

JEVREJI U SREDNJOVEKOVNOM KOTORU?

animabus quorum fuit ipsa uinea. Vnde sic disponemus ut quicumque perfruerit eandem sine ulla calumpnia illis perperis et omni tempore subsistat sub illorum redditu. It testimonio scilicet presbiteri Tiscini, illorum spirituali patre, et diaconi Pauli.

Prevod:

+Ja Simon Vukčev uz saglasnost i voljom moje supruge Judeje, dajemo u zakup naš vinograd u Dumidrani koji smo kupili od supruge priora Tripuna, da svake godine taj vinograd plaća jedan perper sveštenicima kaptola Svetog Tripuna za naše duše i duše onih kojih je bio taj vinograd. Stoga određujemo da kogod bude uživao taj vinograd, bez ikakvog pogovora plaća one perpere i sve vreme ostaje u njihovom zakupu. Po svedočenju naime sveštenika Tiscina, njihovog duhovnog oca (=kuma) i đakona Pavla.³

Čitaocu koji prati prošlost Jevreja pažnju privlači ime *Judea*, *Judeja*, kao jedan od geografskih naziva u staroj Palestini. Sudeći po opštim jevrejskim priručnicima i jugoslovenskom rečniku srednjovekovnog latinizeta, žensko ime *Judea* nije zabeleženo u starozavetnim, ali ni u srednjovekovnim izvorima jugoslovenskog porekla.⁴ Da li u tom imenu treba tražiti neku vezu sa jevrejstvom (etničku odrednicu?) ili do sada nezabeleženo žensko ime, pitanje je na koje se ovom prilikom ne može odgovoriti. Međutim, pitanje mora biti postavljeno, ako ni zbog čega drugog a ono zbog toga što ime do sada nije zabeleženo. Treba odmah reći da i ime *Symon* podseća na jevrejsku onomastiku. Doduše, ovaj *Symon* ima i neku vrstu porodičnog imena. Na izgovor *Vukac*, *Vukčev*, može da uputi u to vreme korišćeno ime *Vukan*, (žensko ime *Vukača*?) koje se u latinskim izvorima navodi kao *Velcanus*, iako je Simon mogao biti i usvojen. Trebalo bi, svakako, obratiti pažnju na još jedan važan podatak u ovoj ispravi a to je da se sveštenik Tiscin spominje kao jedan od svedoka pri sklapanju ovog ugovora, ali se posebno naglašava da je on "njihov" (tj. oba supružnika) duhovni otac, odnosno kum na krštenju. Taj podatak može biti slučajnost, ali ne mora da bude. Logično je što su oba svedoka sveštenici, jer kotorskoj katedrali pripada određena, doduše ne prevelika, svota novca, ali je neobično što je jedan od njih oboma supružnicima kum na krštenju. To bi moglo da ukaže na činjenicu da se ovde radi o jednom jevrejskom bračnom paru, koji je iz nekih razloga odlučio da pređe u hrišćanstvo. Šta je bio motiv njihove odluke možemo samo nagađati, ali se s dovoljno razloga može pretpostaviti da je glavni podsticaj bila želja za mirnijim životom na svom komadu zemlje. Takva mogućnost mogla se ostvariti jedino prihvatanjem hrišćanske vere.

Naravno, sve što je ovde rečeno ostaje samo pretpostavka. Sigurnijih dokaza od navedenih, nemamo. Ipak, ne treba ispustiti iz vida i jednu veoma važnu činjenicu. U prethodne dve do tri decenije, Kotor je promenio političkog gospodara. Od 1186, on je pod vlašću Srbije. A najviše dvadeset godina posle nastanka ovog dokumenta (ako je nastao 1202) a možda i u nešto kraćem vremenskom razdoblju, pravoslavna crkva u Srbiji postaje samostalna a, kao takva, i nacionalna institucija. U njoj stupa na snagu Nomokanon, tj. Krmčija sv. Save (danas se predlaže naziv: Zakonopravilo), koja pod uticajem odgovarajućih vizantijskih crkveno - pravnih spomenika sadrži i odredbe o odnosima između

3 U Kotorskom zborniku ova dva dokumenta zabeležena su na f. 199r i f. 194v.

4 Lexicon latinitatis medii aevi iugoslaviae, Zagrebiae MCMLXIX. Judisches Lexicon, Berlin 1930.

DUŠAN SINDIK

hrišćana i Jevreja.⁵ Zbog toga ne bi trebalo isključiti mogućnost boravka većeg ili manjeg broja Jevreja u srednjovekovnoj srpskoj državi, pa i u Kotoru u ranije vreme nego što se to do sada mislilo.

Dušan Sindik

S u m m a r y

JEWS IN MEDIEVAL KOTOR

This paper evaluates two documents originating in Kotor, now in the Library of the Russian Academy of Sciences in Sankt Petersburg. They were saved in a very old manuscript collection; according to the script (so called *Scriptura beneventana*) and musical notation they can be dated at the end of the XI and beginning of the XII century.

In the first document (1186), well known for a long time in the Yugoslav historiography, according to the older copy it was now established that the word *iubbatum* was misread and should be corrected to *sabbatum*. In the other document (1202-1215) appears the uncommon name *Judea*.

Until now there was no evidence about Jews residing in medieval Kotor. In light of these new facts, author thinks that one should be reluctant in reaching such conclusions, especially because Kotor was since 1186 within boundaries of Serbian medieval state, in which about twenty years later in secular and public life was introduced the translation of *Nomokanon (Krmčija)* by St. Sava which in several articles covers the relationship of Jews and Christians. Author thinks that one should be cautious about any definite conclusions because this is the only available data that points at possible residence of Jews in this town.

5 Zakonopravilo ili nomokanon svetog Save, Ilovički prepis, 1262, fototipija, priredio i priloge napisao dr Miodrag M. Petković, Gornji Milanovac 1991.